

ВИДАННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ТВОРІВ ОЛЕКСАНДРА СЕРАФИМОВИЧА НА УКРАЇНІ У ДОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Твори О. Серафимовича видаються в УРСР вже у роки громадянської війни. Одна з перших публікацій — «Як він вмер», де змальована картина знущання над солдатами у царському війську, яке намагалися відродити білогвардійці, з'явилася 8 березня 1918 р. на сторінках газети «Порыв», органа харківського гуртка робітничих художників, три місяці після опублікування його в газеті «Известия Московского Совета рабочих и солдатских депутатов». 4 вересня 1921 р. в «Известиях Елизаветградского исполкома и уездкома КП(б)У» друкується нарис «Діти» — про безпритульних дітей, боротьбу проти наслідків розрухи і неврожаю.

У довоєнні роки мовою оригіналу і в перекладі на українську мову в газетах і журналах Радянської України вміщуються такі твори О. С. Серафимовича, як: «В сім'ї адвоката» («Известия... Вечерний выпуск» (Одеса), 1923, 1 червня); «З чого починалося» («Известия... Вечерний выпуск» (Одеса), 1925, 30 квітня); «Геть неписьменність», 1924, № 5—6, с. 50—52); «Похоронний марш» («Известия... Вечерний выпуск» (Одеса), 1925, 19 грудня); «Кочегарка» (Артемовск), 1926, 7 лютого); «Граф Строганов та робітник Демид» («Всероссийская кочегарка», 1924, 22 червня); «Під землею» («Молода гвардія» (Одеса), 1939, 8 квітня); «Історія одного страйку» («Коммунарка Украины», 1926, № 23, с. 16—20, «Більшовиченята», 1930, № 32, с. 8—11); «Чудо» («Майбутня зміна» (Дніпропетровськ), 1925, 30 грудня); «Маленький раб» («Молода гвардія» (Одеса), 1940, 15 жовтня); «Що ти наробила, бабонько?» («Безбожник», 1939, 29 січня); «Що я бачив» («Молодий більшовик», 1930, 10 лютого); «Помолєбствував» («Глобус»,

1924, № 10—11, с. 1—5); уривки з «Залізного потоку» («Молодая гвардия» (Одеса), 1928, 11 лютого; «Красная Армия», 1930, 20 лютого; «Трактор», 1933, № 2, с. 8—9; «Червоний боець», 1933, № 2, с. 13—14; «Більшовицька зброя» (Суми), 1938, 18 січня; «Молодий більшовик» (Вінниця), 1938, 14 лютого) і роману «Боротьба» («Шквал», 1928, № 2 (135)). У примітках стисло характеризувалися ідейно-художні властивості творів О. С. Серафимовича, заслуги його перед робітничим класом. Іноді передруковувалися уривки з газет і журналів, що виходили в РРФСР. В інших випадках письменник надсилав уривки на прохання редакції. 25 грудня 1936 р. редакція донецької газети «Сталинский рабочий» звернулася до О. С. Серафимовича з проханням дати невеличкий уривок із сценарію «Залізний потік» [52, арк. 35]. 19 травня 1937 р. на сторінках «Сталинского рабочего» з'явився «Залізний потік». Уривок із сценарію, що готується. Твори письменника вмішувалися і у літературно-художніх альманахах. Наприклад, у тематичний збірник «1905 рік» увійшло оповідання «Мерці на вулицях» [99]. Оповідання та нариси О. С. Серафимовича «Чий сад» [35], «Слюсар» [32], «Схід» [33], «Історія одного страйку» [36] вивчалися у загальноосвітніх школах Радянської України.

Чимало творів О. С. Серафимовича було видано у 1922 р. Центральною комісією допомоги голодуючим при ВЦВК. Десятитисячним тиражем вийшли «У камишах. Астрономія», «Жива в'язниця. (Оповідання)». На Пресні. (Оповідання 1905 р.)», «Льодохід. Напередодні свята», «На заводі», «Під землею» — п'ять невеличких книжок «кишенькового» формату. Вся виручка від продажу йшла у фонд допомоги голодуючим. З самого початку діяльності кооперативного видавництва «Пролетарий» все робиться для того, щоб твори О. С. Серафимовича стали надбанням трудящих УРСР. У 1925 р. в серії «Бібліотека молодого робітника» з'явився твір О. Серафимовича «Заєць», виданий тиражем 10 000 прим. У 1926 р. п'ятнадцятитисячним тиражем було видано «Загравні» («Селянська бібліотека»). У 1927 р. побачила світ книжка «Дві смерті», де вміщено сім творів письменника («У горах», «Мптько», «Рік», «Дві смерті», «Гавеня», «Залізний потік», «Мпшко-Упир»), його автобіографія та критична стаття про нього Г. Якубовського. Тираж становив 5000 прим. Автором обкладинки був вимогливий майстер А. Страхов, згодом народний художник УРСР. Книжки автора «Залізного потоку» видавалися Державним видавництвом України (ДВУ). Вже у 1922 р. тут вийшла «Жива в'язниця» (тиражем 10 000 прим.). 29 серпня 1923 р. на засіданні учбово-педагогічної секції ДВУ розглядався збірник оповідань О. С. Серафимовича для бібліотеки «ЮС» («Юний Спартак») російською мовою. Видавництво підтримувало постійні творчі та ділові контакти з письменником (і тоді, коли він перебував у Харкові, і через листування). 30 червня 1927 р. Держлітвидав України листовно просив Серафимовича взяти на себе упорядкування збірника його дитячих оповідань на 10—15 друкованих аркушів для видан-

ня українською мовою [55, арк. 229]. У цьому ж видавництві (1927 р.) у перекладі М. Щербака було видано «Залізний потік» (5000 прим.). А в 1927 і 1930 рр. з'явилися два видання «На крижні» відповідно 10000 і 15000 прим. (планувалося спочатку вісім видань [48], здійснили лише два). У 1928 р. видано «Стрілочник» (10000 прим.) і «Помолвися. (Піп чи агроном?)» — двадцятитисячним тиражем, в 1930 р. — «На волі» (7000 прим.) і «Під землею» (10000 прим.).

Твори О. С. Серафимовича видавала також «Книгоспілка». Тиражем 20000 прим. кожна вийшли книжки: у 1929 р. — «Чудо», в 1930 р. — «Гавеня. Митька», «Дві смерті. У горах», «Помолебствував», «На кризі».

Видавництво «Червоний шлях» накрукувало твори О. С. Серафимовича в серії «Бібліотека малописьменного» (15000 прим.) у 1924 р. — «Баб'ячий хутір», «В огні», «Граф Строганов та робітник Демид», «Помолвися. (Піп чи агроном?)», «Як він помер. (Бувальщина)», у 1925 р. — «Квіток».

Видавництво «Молодий більшовик» випустило у світ «Горобину ніч» (1932 р., 7000 прим.), «Залізний потік» (1937 р., 15175 прим.). До видання творів О. С. Серафимовича звернувся «Український робітник». У 1929 р. масовим тиражем (40810 прим.) вийшов твір О. С. Серафимовича «Помолвися».

«Література і мистецтво» і Держлітвидав випускали український переклад «Залізного потоку». Друге видання «Залізного потоку» у перекладі М. Щербака було здійснено Лімом у 1930 р. (тираж — 5000 прим. *), третє — у 1932 р. У наступному році твір вийшов масовим тиражем (50000) у серії «Бібліотека колгоспника».

У 1934 р. планувався випуск вибраних творів О. С. Серафимовича видавництвом «Радянська література» [42]. Однак ці плани, на жаль, не були реалізовані. У 1935 р. український переклад «Залізного потоку» О. С. Серафимовича вийшов у Держлітвидаві УРСР (30000 прим.), у 1936 р. — у Дитвидаві УРСР (20000 прим.), в 1937 р. — у видавництві «Молодий більшовик» (15175 прим.). Всього за десятиріччя (1927—1937 рр.) було здійснено сім видань «Залізного потоку» українською мовою загальним тиражем 130175 прим. «Переклад, — писав рецензент журналу «Життя і революція», — не тільки сумлінно і культурно зроблений, а і цілком передає напружено динамічний характер стилю «Залізного потоку» [8].

Всього у довоєнні роки в УРСР було видано 11 окремих видань творів О. С. Серафимовича російською мовою загальним тиражем 115000 прим., 26 видань українською мовою загальним тиражем 429985 прим., 2 — болгарською мовою (3850 прим.), 1 — польською (3000 прим.), 1 — німецькою (7000 прим.), 4 — іншими мовами (38000 прим.). Твори О. С. Серафимовича оформ-

* Так зазначено у вихідних даних. Додаток до журналу «Радянський книгар», № 3 (32) за 1931 р. («Книжкові новини УРСР», с. 10) дозволяє уточнити, що книга вийшла у період з 15 по 25 січня 1931 р.

ляли художники А. Страхов, В. Шаповалов, Є. Рачев, А. Маренков, А. Старчевський.

Поглибленню інтересу читачів в УРСР до творчості О. С. Серафимовича значною мірою сприяли давні та міцні зв'язки письменника з Україною, його подорожі по УРСР, виступи перед трудящими, зустрічі з літераторами, інтерв'ю. Ще до жовтневої революції О. С. Серафимович цікавився культурою і літературою українського народу, в юнацькі роки збирав український фольклор. Перебування у Донбасі та Галичині дало письменнику-реалісту багатий матеріал для творчості [7; 8; 37]. У роки громадянської війни О. С. Серафимович як кореспондент газети «Правда» відвідав Юзівку та інші місця Донбасу [5, с. 141; 37, с. 40]. У 1921 р. письменник входив до складу Всеросійського комітету, який організовував ювілейні заходи у зв'язку з 60-річчям з дня смерті Т. Г. Шевченка; виступив зі змістовною промовою про поета [31]. 25 червня 1926 р. у Будинку вчених в Одесі відбувся вечір, присвячений його творчості. Письменник зачитав кілька уривків із «Залізного потоку» [12]. Як свідчить очевидець, «...діалоги та масові сцени, незважаючи на тихий голос автора, при читанні справили на аудиторію велике враження. Публіка, що надзвичайно тепло зустріла письменника, після читання уривків неохоче покидала зал Будинку вчених» [11]. У 1926 р. О. С. Серафимович брав участь у з'їзді донецької письменницької організації «Забой», мав бесіди з Б. Горбатовим, П. Безпощадним та іншими донецькими літераторами [36, с. 48]. У грудні 1926 р. і в січні 1927 р. він виступав на літературних вечорах, які проводив Всеукраїнський комітет спілки гірників у всьому Донбасі і Криворіжжі [24]. В січні 1927 р. у Харкові відбувся Всеукраїнський з'їзд пролетарських письменників. Автор «Залізного потоку» вітав з'їзд від імені пролетарських письменників РРФСР. Були організовані зустрічі письменника з робітниками і літературною громадськістю Харкова. 28 січня О. С. Серафимович виступав з доповіддю про радянську літературу, читав уривки зі своїх творів у Комуністичному клубі [26]. У робітничому клубі «Металіст» письменник прочитав глави з «Залізного потоку» [28]. У лютому 1929 р. О. С. Серафимович брав активну участь у проведенні тижня української літератури в Москві [5]. У 1930 р. він знову завітав до Харкова — на II Міжнародну конференцію революційної літератури, 6 листопада виступив від імені Всеросійської асоціації пролетарських письменників в театрі «Березіль».

Зв'язків зі своїми читачами на Україні О. С. Серафимович не поривав і в наступні роки. Наприклад, 28 лютого 1939 р. на запрошення обласного лекторського бюро він завітав до Одеси. Письменник був у театрі опери та балету на спектаклі опери «Мазепа», відвідав Палац піонерів. 2 березня О. С. Серафимович у залі міськради виступив з лекцією на тему «Як я став письменником?». Він розповів про свої молоді роки, його шлях у літературу, зустрічі з Олександром Ульяновим. 3 березня О. С. Серафимович по одеському радію поділився своїми творчими планами.

За час перебування у Одесі автор «Залізного потоку» провів чимало бесід, виступав у міськраді, університеті, Будинку вчених, клубі НКВС, а 8 березня — у приміщенні радіотеатру. В Одесі О. С. Серафимович дав інтерв'ю кореспондентам «Літературної газети» (12 березня) «Большевицкого знамени» (1 березня), «Молодої гвардії» (3 березня).

3 травня 1939 р. О. С. Серафимович прибув до столиці УРСР на Шевченківський пленум правління Спілки радянських письменників СРСР. 4 травня він виступив перед студентами Київського педагогічного інституту, 6 травня на пленумі прозвучало його слово про Т. Г. Шевченка [25; 31].

Все це сприяло зміцненню зв'язків письменника з його читачами в УРСР, було важливою формою пропаганди його творів у Радянській Україні.

У довоєнні роки було чимало зроблено, щоб ознайомити якомога більше читачів з творами О. С. Серафимовича. Уривки з «Залізного потоку» зачитувалися у частинах для бійців Червоної Армії [45], у цехах Харківського тракторного заводу [43]. Формою ознайомлення з творчістю О. С. Серафимовича був художній переказ його творів. Таку роботу вели, наприклад, у 1923 р. херсонські бібліотекарі [20], бібліотекарі Харкова [64, арк. 137; 65, арк. 28/зв.; 66, арк. 30; 67, арк. 59]. Читалися лекції та доповіді про життя й творчість видатного російського письменника [10; 13; 18]. У шахтарських клубах Донбасу провадилося обговорення творів О. С. Серафимовича [3]. Відбувалися літературні вечори, присвячені його літературній діяльності [19, 23; 50]. Зрозуміло, що форми пропаганди змінювалися. Якщо для двадцятих років були звичними літературні суди (літературний суд над «Бабиним селом» був здійснений у березні 1925 р. в харківському клубі імені Профінтерна [14], то у тридцятих роках уже проводяться літературні конференції *. Як матеріал для літературного навчання твори письменника розглядалися на заняттях літературних гуртків: у 1924 р. — в катеринославському клубі рабкорів і в харківському клубі імені Антропова, в березні 1928 р. — на заняттях кременчуцької літгрупи «Перо праці» [9; 21; 38]. Влаштувалися тематичні виставки бібліографічних матеріалів про О. С. Серафимовича, його творів, статей про видатного письменника [1; 2]. Рекомендаційна бібліографія звертала увагу читачів на твори О. С. Серафимовича, які вийшли або мали вийти у світ, на плани видавництва, пов'язані з публікацією його книг, на те, як реалізувалися ці плани. Книги О. С. Серафимовича фіксувалися у книготоргових бюлетенях ДВУ, видавництва «Пролетарий», в «рекомендаційних списках» і «книжкових новинах» журналу «Радянський книгар». Для популяризації книг письменника в УРСР використовувалися короткі анотації. До послуг читачів були списки «літератури з антирелігійної пропаганди», «кращих книг про громадянську війну», «Червона Армія в художній літе-

* Наприклад, у 1935 р. у Сумській артилерійській школі була проведена літературна конференція по книзі «Залізний потік» [44].

ратурі», «Що читати до Жовтня», де завжди відзначалися твори О. С. Серафимовича.

Значною мірою піднесенню ефективності пропаганди творів О. С. Серафимовича на Україні сприяла марксистська літературно-художня критика. Критичні статті та історико-літературні матеріали про О. С. Серафимовича з'являються на сторінках українських газет і журналів у зв'язку з приїздом письменника в те чи інше місто республіки, з приводу виходу у світ його книг, на честь пам'ятних подій з його життя та творчості. Критика звертала увагу читача і на книжкову продукцію, що вийшла у РРФСР. Особлива увага приділялась виданням, здійсненим на Україні— в першу чергу «Залізному потокові» у перекладі на українську мову. Переважна більшість матеріалів про О. С. Серафимовича опублікована у 1923, 1928, 1933 та 1938 рр. — до 60, 65, 70 і 75-річчя від дня його народження. Трудящі УРСР мали можливість ознайомитися з висловленнями про нього А. В. Луначарського («Трактор», 1933, № 12), О. І. Білецького («Советская Украина», 1938, 18 січня), знавця творчості О. С. Серафимовича і редактора збірки його творів Г. Нерадова («Більшовик» (Київ), 1938, 19 січня; «Сталинский рабочий», 1938, 17 січня) та ін.

Глибока партійність і народність творчості О. С. Серафимовича, його суворий реалізм, використання найрізноманітніших форм пропаганди його книг зумовили величезну популярність творів письменника в УРСР. У Дніпропетровську за кількістю вимог читачів на його твори він займав друге місце після М. Горького [62, арк. 32]. Обстеження, яке провели у Миколаєві, підтвердило глибокий інтерес читачів до творчості автора «Залізного потоку» [62, арк. 32]. З усіх творів О. С. Серафимовича найбільший вплив на його читачів зробила епопея «Залізний потік». Луганець Василь Г. у листі до О. Серафимовича від 24 лютого 1933 р. висловив думку, що «Залізний потік» — найвидатніший твір про громадянську війну [51, арк. 141]. У критичних статтях, звітах бібліотекарів відзначалося «широке розповсюдження «Залізного потоку» [49], дуже «ходової книги» [63, арк. 4], на яку в усіх бібліотеках установлюється черга [4; 22; 44; 49]. Все це ще раз підтверджує глибокий і плідний вплив О. С. Серафимовича на читачів в УРСР, його вагомий внесок у зміцнення дружби між російським та українським народами, в комуністичне виховання трудящих Радянської України.

Список літератури: 1. «Більшовицька зброя», 1938, 7 січня. 2. «Большевистское знамя», 1938, 18 січня. 3. «Вісті ВУЦВК», 1928, 4 лютого. 4. «Ворошиловець», 1935, 27 грудня. 5. *Вишневський Іван. О. Серафимович і Україна.* — «Жовтень», 1963, № 1, с. 140—144. 6. *Гай Г. М. О. С. Серафимович і Україна.* — В кн.: О. О. Потебня і деякі питання сучасної славістики. Харків, 1962, с. 284—291. 7. *Гельфандбейн Г. Генерал и адъютант. Рассказы о писателях.* Харків, 1966, с. 50—52. 8. «Життя і революція», 1933, № 2, с. 187—188. 9. «Звезда», 1924, 4 вересня. 10. «Известия» (Одеса), 1924, 6 грудня. 11. «Известия... Вечерний выпуск» (Одеса), 1926, 27 червня. 12. «Известия... Вечерний выпуск» (Одеса), 1926, 28 червня. 13. «Комуніст», 1924, 8 квітня. 14. «Комуніст», 1925, 8 березня. 15. «Комуніст», 1927, 26 січня. 16. «Комуніст», 1927, 15 березня. 17. «Комуніст», 1934, 15 березня. 18. «Красное слово», 1927, № 1, с. 160. 19. «Красное

слово», 1932, № 1—2, с. 142. 20. «Красный библиотекарь», 1924, № 7, с. 99. 21. «Кременчугский рабочий», 1928, 17 березня. 22. «Культработник» (Харків), 1927, № 4, с. 41. 23. «Литературный Донбас», 1933, № 5, с. 126. 24. «Пролетарій», 1927, 2 грудня. 25. «Пролетарська правда», 1939, 5 травня. 26. «Пролетарий», 1927, 28 січня. 27. «Рабочий» (Херсон), 1927, 5 жовтня. 28. «Робітничка газета Пролетар», 1927, 5 жовтня. 29. *Серафимович А. С.* Мертвые на улицах. — В кн.: 1905 год. Выпуск I. Девятое января. Составил Г. Штокке. Харків, «Червоний шлях», 1925, с. 160—167. 30. *Серафимович А. С.* С чего начиналось. — «Известия» (Одеса), 1925, 30 квітня. 31. *Серафимович А. С.* Сборник неопубликованных произведений и материалов. Москва, ГИХЛ, 1958, с. 298—299. 32. *Серафимович А. С.* Слесарь. — В кн.: Освобожденный труд. Общественно-литературная хрестоматия для школ и самообразования. Часть I. Харків, «Молодой рабочий», 1924, с. 149—151. 33. *Серафимович А. С.* Сход. — В кн.: Освобожденный труд. Общественно-литературная хрестоматия для школ и самообразования. Часть I. Харків, «Молодой рабочий», 1924, с. 182—183. 34. *Серафимович А. С.* Щепирик Макар. — В кн.: Наше слово. Книга для чтения в третьей группе трудовой школы. Под общей редакцией В. Арнаутова. Харків, «Червоний шлях», 1926, с. 77—78. 35. *Серафимович А. С.* Чей сад? — В кн.: Наше слово. Книга для чтения в третьей группе трудовой школы. Под общей редакцией В. Арнаутова. Харків, «Червоний шлях», 1926, с. 5—52. 36. *Серафимович О. С.* Історія одного страйку. — В кн.: Два світи. Книга для читання в школах малописьменних. Харків, «Радянська школа», 1934, с. 41—45. 37. *Снасенко К. А.* А. С. Серафимович в Донбасе. Критико-библиографический очерк. Донецкое книжное издательство, 1963. 38. «У станка», 1924, № 3, с. 12. 39. «Харківський пролетар», 1930, 7 листопада. 40. «Харківський пролетар», 1930, 14 листопада. 41. «Харьковский пролетарий», 1927, 27 січня. 42. «Харьковский рабочий», 1934, 15 березня. 43. «Харьковский рабочий», 1936, 14 лютого. 44. «Червона армія», 1935, 18 червня. 45. «Червона Армія», 1935, 28 червня. 46. «Червона Армія», 1935, 2 вересня. 47. «Червона Армія», 1936, 22 березня. 48. «Червона преса», 1927, № 5, с. 78. 49. «Червона преса», 1929, № 1, с. 45. 50. «Чорноморська комуна», 1933, 29 січня. 51. Центральний державний архів літератури і мистецтва (ЦДАЛМ), ф. 457. (О. С. Серафимовича), оп. 1, спр. 361. 52. ЦДАЛМ, ф. 457, оп. 1, спр. 487. 53. Центральний державний архів Жовтнєвої революції і соціалістичного будівництва УРСР (ЦДАЖР УРСР), ф. 177 УРСР, ф. 177, оп. 1, спр. 345. 54. ЦДАЖР УРСР, ф. 177, оп. 1, спр. 1156. (Держ. вид. об'єд. України), оп. 1, спр. 345. 55. ЦДАЖР ф. 177, оп. 1, спр. 1156. 56. ЦДАЖР УРСР, ф. 809 (Державного видавництва «Література і мистецтво») оп. 1, спр. 30. 57. ЦДАЖР УРСР, ф. 809, оп. 1, спр. 32. 58. ЦДАЖР УРСР, ф. 809, оп. 1, спр. 52. 59. ЦДАЖР УРСР, ф. 809, оп. 1, спр. 58. 60. ЦДАЖР УРСР, ф. 809, оп. 1, спр. 81. 61. ЦДАЖР УРСР, ф. 809, оп. 1, спр. 87. 62. ЦДАЖР УРСР, ф. 2605 (Всеукраїнської Ради професійних спілок), оп. 2, спр. 665. 63. Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. Р-1148 (Одеської окрпрофради), оп. 1, спр. 800. 64. Архів Державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ДНБК). Звіти за роботу бібліотеки. № 15. 65. Архів ДНБК, № 19. 66. Архів ДНБК, № 20. 67. Архів ДНБК, № 24.

B. M. TSIMERINOV

THE PUBLICATION AND SPREADING OF WORKS OF ALEXANDER SERAFIMOVICH IN THE UKRAINE IN THE PRE-WAR PERIOD

Summary

The paper books into the ties of A. Serafimovich with the audiences of the Soviet Ukraine. His contacts with Ukrainian Publishing Houses and history of his publications are mentioned. Much attention is given to public appearances of the writer, to publicity given to his works by village clubs and libraries, as well as to critics' and readers' opinion.